

• Валентина Льганасва

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ

Нині в практику служб науково-технічної інформації (НТІ) підприємств і науково-дослідних інститутів (НДІ) дедалі активніше запроваджується обчислювальна техніка (ОТ). ОТ і функціонуючі на її основі автоматизовані інформаційні системи (АІС) суттєво змінюють діяльність науково-технічних бібліотек (НТБ).

Аналіз досвіду застосування автоматизованих систем (АС) у службах НТІ, послуговуючись публікаціями в спеціальній пресі з питань експлуатації АС, дає змогу зробити деякі узагальнення.

Запровадження ОТ впливає на структуру, функції, діяльність НТБ і органи НТІ, на формуванні яких позначаються такі фактори: автоматизація процесів збирання, обробки, пошуку, збереження інформації, підготовка бібліографічних покажчиків, каталогізація, керування книговидачею тощо; збільшення можливості доступу до зовнішніх інформаційних баз; оперативність обробки великих об'ємів інформації; поява машиночитаних носіїв інформації; поповнення фонду новими видами документів; розповсюдження інформації з використанням засобів комунікацій тощо.

Залежно від рівня автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів ці фактори проявляються по-різному.

Структурні зміни визначаються формою співвідношень між відділом науково-технічної інформації та науково-технічною бібліотекою (ВНТІ - НТБ) і комплексом технічних засобів. На сьогодні існує дві форми співвідношень нижчого органу НТІ і ОТ: наявність власної ЕОМ для автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів та використання комплексу технічних засобів в АСУ (автоматизовані системи управління) підприємства або НДІ, а також обчислювального центру (ОЦ).

Автоматична дослідницька система (АДС) може бути реалізована як служба магнітно-стрічкового обміну або локальна автоматизована

інформаційно-пошукова система. Цей обмін більш характерний для головних підприємств та установ і базових галузевих служб НТІ. У процесі функціонування АІС (режим магнітнострічкового обміну забезпечують співробітники ОЦ) серйозних структурних змін у співвідношенні ВНТІ - НТБ не відбувається.

Відповідальний працівник ВНТІ здійснює зв'язок з ОЦ, оформляє і передає запити на ретроспективний пошук, робить введення постійно діючих запитів для індивідуального розповсюдження інформації, контролює інформацію з магнітних стрічок (МС), що надходить у відділ для передачі спеціалістам.

Організаційно структура ВНТІ змінюється за умов виконання усього комплексу, спрямованого на розробку локальної системи, а саме: передпроектне дослідження, системне проектування, зумовлене вибором і створенням інформаційно-пошукової мови (ІПМ) або прив'язкою готового пакета прикладних програм (ППП), прийнятого галузевим центром науково-технічної інформації, його доопрацювання. При цьому виникає необхідність створення спеціального структурного підрозділу АІС. З економічних міркувань структурні зміни здійснюються в основному в межах, установлених для штатів співробітників ВНТІ - НТБ. У номенклатуру професій НТІ вводяться програмісти, системні аналітики, спеціалісти з АІС, оператори.

При режимі магнітнострічкового обміну АІС, функції НТБ, як правило, не змінюються і спрямовуються на підтримку роботи цієї системи та узгодження заходів по інформаційному забезпеченню спеціалістів. А от у ході експлуатації локальної автоматизованої інформаційно-пошукової системи (АІПС), що охоплює комплекс інформаційно-бібліотечних процесів, функції НТБ значно розширюються. Використання ОТ і АІС різко змінює всю діяльність НТБ. Проблемно-орієнтовним стає комплектування. Враховується робота АІС з різними джерелами інформації на машиночитаних носіях. Чіткішає комплектування з тематики і по видах документів.

Підставою для цього служать дані про стан та зміни інформаційних потреб (ІП) (одержуються в результаті аналізу карт зворотного зв'язку, що є обов'язковою умовою функціонування АІС).

Змінюється і склад фондів. Різко зростає кількість джерел на мікроносіях - мікрофішах і мікроплівці, а також на машиночитаних - магнітних стрічках і магнітних дисках (МД). Отже, виникає потреба в оволодінні прийомами і методами їх обробки, класифікації, розстановки, збереження. Передбачається робота з відеофондами.

При виконанні запитів і введенні результатів пошуку в базу даних працівники НТБ прилучаються до роботи з новими формами документів - машинними роздрукуваннями. Виникає проблема адаптації, психологічної підготовленості до цих процесів. Треба вчитися працювати з фактографічною інформацією в табличній формі, із зіставлювальними таблицями, фотографіями графічної інформації тощо. Змінюється і ставлення до традиційних класифікацій. Поступово запроваджуються пошукові засоби, характерні для машинної реалізації каталогів.

Для успішного задоволення запитів спеціалістів важливим стає знання інформаційно-пошукових мов (ІПМ) системи. Бібліотечні працівники мають підготувати пошукові приписи для пошуку в АІС і зіставити їх для формування поточних та ретроспективних (у тому числі тематичних) покажчиків, а також для виконання тематичних довідок.

Основною рисою діяльності НТБ в умовах функціонування АІС є не нагромадження і збереження фондів, а розповсюдження та передача інформації. НТБ, маючи доступ до великого обсягу інформації, повинна оперативно надати первинні документи згідно з запитом спеціалістів. Особливого значення набуває інформованість щодо складу фондів свого регіону і найбільших бібліотечно-інформаційних центрів.

Із запровадженням АІС збільшується кількість запитів (у тому числі по МБА), що змушує НТБ посилити облік та контроль за виконанням замовлень, точність і оперативність пошуку.

НТБ в умовах функціонування АІС перебирає на себе диспетчеризацію запитів спеціалістів; оцінюється можливість їх задоволення на базі власного фонду (або вони підлягають переадресуванню в зовнішні інформаційні бази). Одночасно виконуються запити у звичній формі: МБА, письмові запити в різні установи та організації, копіювання важкодоступних джерел. Здійснюється традиційний бібліографічний і фактографічний пошук тощо.

В умовах функціонування АІС і баз даних стає очевидним, що міра інформованості спеціалістів виходить далеко за межі фондів конкретної бібліотеки і служби НТБ. В той же час

інформаційні потреби, зумовлені тією чи іншою ситуацією, вимагають особливо ретельного відбору інформації, необхідної для розв'язання конкретних науково-технічних, виробничих проблем і прийняття управлінських рішень. Посилення взаємодії зі спеціалістами стає типовим для діяльності НТБ: залучаються консультанти, експерти, фахівці з різних галузей знань для підготовки аналітичних документів. Так, особливо тісні зв'язки встановилися із спеціалістами-аналітиками, котрі працюють у найважливіших напрямках діяльності підприємств і науково-дослідних установ.

Зазначимо, що оперативний доступ до баз даних знімає для користувачів питання щодо посередника, до послуг якого, в основному, вдаються спеціалісти-аналітики, котрі розробляють дослідницькі програми, власні концепції. Більшість дослідників звертається за допомогою до працівників ВНТІ - НТБ. Їх задовольняють форми обслуговування - індивідуальне розповсюдження інформації, зокрема групові, ретроспективні тематичні підбірки.

Аналітики є основними споживачами інформації теоретичного плану і провідними експертами в процесі відбору інформації для забезпечення нею керівництва інституту, а також головними партнерами бібліотечно-інформаційних працівників у ході вибору шляхів удосконалення АІС під час аналізу діяльності, спрямованої на інформаційне забезпечення інституту.

Автоматизація ряду інформаційно-бібліотечних процесів дає змогу індивідуалізувати обслуговування спеціалістів. Цілеспрямованішим стає і масове обслуговування. Так, особливого значення набувають комплексні форми пропаганди літератури і заходів, спрямованих на організацію міжособистісних професійних контактів у самому колективі.

Не менш важлива організація інформування про основні результати досліджень і розробок інших підрозділів свого інституту.

Вивчення інформаційних потреб, їх ідентифікація, фіксація для наступного забезпечення споживачами - найважливіше завдання бібліотек. Це стає системою, що зумовлено зростанням не тільки мінливості, а й динамічності інформаційних потреб, а також необхідністю постійно коригувати рубрикатор і тезаурус локальної ІПС та формування пошукових приписів. Безперечно, доцільно широко використовувати як традиційні методи вивчення інформаційних потреб, так і нетрадиційні - факторний аналіз, моделювання тощо.

Розуміння інформаційних потреб спеціалістів допомагає співробітникам НТБ виконувати посередницькі функції між АІС і спеціалістами, обирати оптимальні форми взаємодії з ними, організувати раціональну роботу груп тех-

інформаторів та експертів. А зведені відомості про інформаційні потреби організації в цілому, груп спеціалістів, різних споживачів стають базою для вибору оптимальних форм і методів інформування та надання інформації в конкретних умовах.

Однак аналітичну діяльність співробітників НТБ слід дедалі більше активізувати. Треба не тільки глибоко і всесторонньо вивчати матеріали, що надходять у фонд, не тільки точно їх заіндексовувати, а й відбирати ключові слова для повнішого багатоаспектного відбиття змісту джерела, що передається в АІС. Це важливо у процесі введення відомостей про нові надходження в НТБ за умов автоматизованого ведення каталога. Цілеспрямований характер інформування зумовлює серйозну аналітичну роботу з джерелами інформації, вивчення особливостей інформаційних потоків, структури інформаційного споживання за видами джерел, тематики, баз даних тощо. Тому дедалі більше поширюються, зокрема, машинний метод - кластер-аналіз - та інші семантичні методи, які можна запровадити в умовах функціонування АІПС. Однак ці методи доступні поки що тільки висококваліфікованим співробітникам служб НТІ галузевого та державного рівнів.

Вимога часу - здійснення систематичного аналізу бібліотечної діяльності з метою прийняття управлінських рішень. Треба чіткіше визначити та усвідомити цілі й завдання функціонування НТБ, що має збігатися з цілями та завданнями служби НТІ, необхідно конкретизувати внутрішні умови, місце НТБ у системі бібліотечно-інформаційного обслуговування, раціональна організація якого будується на аналізі власних інформаційних потреб спеціалістів і спрямована на забезпечення високого науково-технічного рівня розробок, у тому числі інформаційних масивів та фондів, різних видів інформаційних послуг, форм і методів задоволення потреб, режимів обслуговування, наявності посередників тощо. Обов'язкове врахування кадрових та матеріально-технічних ресурсів. Треба постійно оцінювати взаємовідносини абонентів та інформаційної системи, в тому числі НТБ, для наступного коригування параметрів обслуговування та його вдосконалення.

НТБ повинна координувати свою діяльність з іншими підрозділами - утримувачами фондів

науково-технічної літератури (НТЛ) і науково-технічної документації (НТД).

Нині поширюється децентралізація інформаційно-бібліотечних ресурсів організацій та підприємств по кількох підрозділах: ВНТІ, НТБ, відділах стандартизації, патентному, раціоналізації та винахідництва, алгоритмів і програм, архіву. Необхідно максимально повно, комплексно використовувати інформаційні ресурси установ або підприємств.

На нашу думку, основними напрямками спільної діяльності, спрямованої на координацію, є: удосконалення форм і підвищення якості інформаційно-бібліотечного обслуговування спеціалістів, що забезпечує комплексний характер інформування на всіх етапах виконання науково-дослідних і проектних робіт; створення єдиного довідково-інформаційного фонду (ДІФ) на базі централізованого довідково-пошукового апарату (в тому числі інформування різними видами документів); сприяння тіснішій взаємодії відділів фондоутримувачів НТЛ і НТД на базі загальної технології обробки документів, загальних засобів лінгвістичного, програмного і технічного забезпечення системи єдиного підходу до формування і введення ДІФ, єдиної політики інформаційного забезпечення розробок; розвиток на спільній технічній базі взаємозв'язків між локальною, галузевою і державною автоматизованою системою НТІ (ДАСНТІ).

Таким чином, координація є необхідним етапом переходу до нових організаційних структур бібліотечно-інформаційних служб, які дають змогу ефективно задовольнити професійні інформаційні потреби.

Отже, функції НТБ в умовах запровадження ЕОМ та АІС набувають характерних рис, котрі за своєю суттю визначають тенденції розвитку НТБ як науково-інформаційних установ, удосконалюють бібліотечні технології, формують вимоги до бібліотечних кадрів. Необхідно шукати раціональні форми взаємодії з інформаційними службами, підвищувати професійний рівень бібліотечних працівників, готуючи їх до роботи у новому професійному середовищі, націлювати на те, що функціонування локальних АІС, як свідчить досвід, сприяє інтеграції бібліотечної та інформаційної діяльності у низові ланки державної системи НТІ.